

WOJCIECH NECEL TChr

PROBLEMATYKA DUSZPASTERSTWA POLSKOJĘZycznego W EUROPIE

Zagadnienia związane z polskojęzycznym duszpasterstwem w Europie należy rozpatrywać w kontekście obecności Rzeczypospolitej Polski w strukturach Unii Europejskiej¹ oraz w kontekście przesłania i dyspozycji instrukcji Papieskiej Rady ds. Duszpasterstwa Migrantów i Podróżujących *Erga migrantes caritas Christi* z maja 2004 r.²

W większości państw europejskich³ duszpasterstwo polskojęzyczne opiera się na właściwych sobie strukturach. Episkopat Polski celem zapewnienia stałej opieki nad Polakami w poszczególnych krajach, w porozumieniu z właściwymi episkopatami, powoływał rektoraty Polskiej Misji Katolickiej⁴.

Prof. dr hab. WOJCIECH NECEL TChr – kierownik Katedry Historii Źródeł i Literatury Prawa Kanonicznego, Uniwersytet Kardynała Stefana Wyszyńskiego w Warszawie; adres do korespondencji: ul. Dewajtis 5, 01-815 Warszawa.

¹ GUS szacuje, że w końcu ubiegłego roku za granicami Polski w państwach Unii Europejskiej przebywało 1, 925 mln Polaków, czyli o 300 tys. więcej niż w 2006 r. i o 1, 640 mln więcej niż w 2004 r. W tym w Wielkiej Brytanii – 690 tys., w Niemczech – 490 tys., w Irlandii – 200 tys., we Włoszech – 87 tys., w Holandii – 98 tys. Zdecydowana większość (w granicach 90%) wybrała się za granice Polski w poszukiwaniu pracy.

² Papieska Rada ds. Duszpasterstwa Migrantów i Podróżujących, Instrukcja *Erga migrantes caritas Christi*, Lublin 2008, nr 20 (dalej cyt.: EMCC).

³ Temat zacieśnię do problemów duszpasterstwa polskojęzycznego w Europie Zachodniej. Pamiętać trzeba o Polakach i ludności polskiego pochodzenia mieszkających na Białorusi, Ukrainie i w Rosji. Specyficzna jest też sytuacja Polaków i ludności polskiego pochodzenia mieszkających na Litwie. Byłby to oddzielny temat refleksji. Zob. R. K l e m m, *Polonia w krajach Unii Europejskiej – aktualne problemy i perspektywy*, „Studia Towarzystwa Chrystusowego” 5(2004), z. 5, s. 19-23.

⁴ Por. B. K o ł o d z i e j, *Opieka duszpasterska nad wychodźcami polskimi do roku 1939*, Poznań 2003, s. 81-94.

One to odpowiednio modyfikowane nauczaniem Soboru Watykańskiego II, tworzą dzisiaj podstawową sieć polskiego duszpasterstwa emigracyjnego. W krajach, w których nie powstały rektoraty, duszpasterstwo opiera się na innych, możliwie trwałych formach, ustalanych każdorazowo w umowach bilateralnych zawieranych między zainteresowanymi ordynariuszami miejsca a przedstawicielami episkopatu Polski lub przełożonymi wyższymi instytutów życia konsekrowanego.

Analizując struktury polskojęzycznego duszpasterstwa w Europie, należy dostrzec wieloletnie starania polskich biskupów nie tylko o budowanie trwałych form apostołatu polonijnego, ale przede wszystkim o rzeczywiste zapewnienie polskim emigrantom – żyjącym na obczyźnie nawet w małych skupiskach – możliwie systematycznej opieki sprawowanej przez przygotowanych duszpasterzy zakonnych lub diecezjalnych. Trzeba podkreślić, że przy ewolucyjnym wprowadzaniu koniecznych modyfikacji model polskojęzycznego duszpasterstwa wypracowany przed rokiem 1918 i w latach międzywojennych zdał egzamin również później, odpowiadając zapotrzebowaniom duszpasterskim polskich emigrantów w dramatycznych latach II wojny światowej, burzliwym okresie powojennym, czy wreszcie w czasach przemian społeczno-politycznych w Europie w latach siedemdziesiątych i osiemdziesiątych minionego wieku⁵.

I. TERMIN „POLACY NA OBCZYŻNIE”

Rozważając problemy polskojęzycznego duszpasterstwa w Europie, trzeba przybliżyć przedmiot tak skierowanej apostolskiej troski. Na użytek analizowanej specyficznej działalności pastoralnej zwrotem „Polacy na obczyźnie” należy objąć emigrację sezonową i wahadłową; emigrację stałą – począwszy od tak zwanej starej emigracji, poprzez solidarnościową, aż po tę dzisiejszą, tworzącą współczesny fenomen mobilności pracowniczej Polaków, rozszerzoną o tych wszystkich, którzy w jakikolwiek sposób utożsamiają się ze specyficzną polską duchowością religijną i rodzimą kulturą, pomimo słabej bądź często żadnej znajomości języka polskiego.

⁵ II Polski Synod Plenarny (1991-1999), *Duszpasterstwo polskie za granicą*, Aneks, nr 1; por. R. K a r p i Ń s k i, *Integracja europejska wyzwaniem dla Kościoła i Europy*, „Studia Towarzystwa Chrystusowego” 5(2004), z. 5, s. 8-18.

W liście kierowanym do Polaków na obczyźnie, na Boże Narodzenie 2007 r., prymas Polski kard. Józef Glemp, charakteryzując współczesne migracje Polaków, napisał: „dawniej wyjeżdżało się, aby żyć, a dziś wyjeżdża się, aby lepiej żyć”. Dzisiaj diaspora Polaków na obczyźnie, formowana w przeszłości kolejnymi falami emigrantów i uchodźców z Polski, zderza się we współczesnym polskojęzycznym ośrodku duszpasterskim z mobilnością Polaków jako obywateli Unii Europejskiej.

II. CZYNNIKI KSZTAŁTUJĄCE WSPÓŁCZESNĄ RUCHLIWOŚĆ POLAKÓW NA KONTYNENCIE EUROPEJSKIM

Mówiąc o problemach polskojęzycznego duszpasterstwa w Europie, trzeba zwrócić uwagę na czynniki kształtujące natężenie i kierunki⁶ ruchu migracyjnego Polaków na Starym Kontynencie. Przy zachowaniu organizacji i struktur polskojęzycznych ośrodków duszpasterskich czynniki te dynamizują i motywują ich rozwój, ale czasami wpływają na kurczenie się ich działalności⁷.

Wśród wielu czynników dynamizujących współczesne migracje, trzeba wskazać na trzy zasadnicze, które mają charakter długoterminowy i niekoniecznie ukazują się dzisiaj w pełnej jaskrawości. Są nimi: unijne obywatelstwo każdego obywatela Rzeczypospolitej Polskiej, przemiany demograficzne w kraju oraz przekształcanie się społeczeństwa europejskiego z przemysłowego w postprzemysłowe.

1. UNIJNE OBYWATELSTWO

Art. 17 Traktatu z Maastricht z 7 lutego 1992 r. powołując Unię Europejską, nadał obywatelstwo unijne wszystkim obywatelom państw członkowskich⁸. Każdy z nich ma prawo do swobodnego przemieszczania się i przebywania na terytorium wszystkich państw członkowskich⁹. W ten sposób po

⁶ Por. W. N e c e l, *Polacy w państwach Unii Europejskiej wyzwaniem dla Kościoła w Polsce*, „Ateneum Kapłańskie” 2008, t. 151, z. 1 (596), s. 128-131.

⁷ Por. W. N e c e l, *Udział Polski w procesie integracji Europy wyzwaniem dla duszpasterstwa emigracyjnego*, „Colloquia Theologica Ottoniana” 1(2002), t. 1, s. 78-79.

⁸ Por. Z. B r o d e c k i, *Prawo europejskiej integracji*, Warszawa 2001, s. 23-25; W. N e c e l, *Udział Polski w procesie integracji Europy*, s. 72-75.

⁹ Prawo to przysługuje przy zachowaniu art. 39 Traktatu o Unii Europejskiej, dającego

1 maja 2004 r. każdy obywatel Rzeczypospolitej Polski jako obywatel Unii Europejskiej ma przynależne sobie prawa i obowiązki. Unia zapewnia swoim obywatelom przestrzeń wolności, bezpieczeństwa i sprawiedliwości bez granic wewnętrznych, w połączeniu z jednolitym rynkiem opartym na zasadach konkurencji. Obok swobodnego przepływu towarów, usług, kapitału i przedsiębiorczości na terenie Unii gwarantowany jest swobodny przepływ osób. Obywatele Unii mają prawo do swobodnego poruszania się na jej obszarze nie tylko turystycznie, ale także celem poszukiwania i podejmowania pracy czy studiów.

Nadanie wszystkim obywatelom państw unijnych obywatelstwa Unii sprawia, że Kościół w Europie stanął przed koniecznością zdynamizowania duszpasterstwa terytorialnego służbą przyjmowania i solidarności ze wszystkimi Europejczykami, a tradycyjne wspólnoty terytorialne monokulturowe powoli winny przyjmować charakter wielokulturowy czy wreszcie interkulturowy.

2. SYTUACJA DEMOGRAFICZNA

Od kilkunastu lat Polska przeżywa regres demograficzny o niespotykanej sile, spadek populacji porównywalny będzie wkrótce ze stratą ludności w okresie II wojny światowej. Załamanie demograficzne w naszym kraju jest znacznie większe niż w wysoko rozwiniętych krajach Europy, które wyszły już z depresji demograficznej i charakteryzuje je rosnący wskaźnik dzietności. Zdecydowana większość interpretacji i poszukiwań przyczyn występowania tego zjawiska w Polsce wskazuje na przemiany społeczno-ekonomiczne zapoczątkowane w 1989 r. W świadomości Polaków utarło się przekonanie, że stanowimy 40-milionowy naród. Jednakże od kilkunastu lat liczba ta nieustannie spada. Trzeba zwrócić uwagę na dwa równoległe procesy – powolny spadek liczby obywateli powodowany przede wszystkim wydłużeniem się średniego czasu życia oraz jednoczesny spadek liczby urodzeń. W ciągu ostatnich 20 lat liczba urodzeń spadła o połowę¹⁰. Prosta zastępowalność pokoleń ma miejsce przy współczynniku dzietności około 2,11. Wartość ta została przekroczona w Polsce po raz ostatni w 1988 r. W 2003 r. współczynnik ten wyniósł zaledwie 1,24, a zgodnie z prognozami w 2010 r. będzie

możliwość ograniczenia prawa swobodnego poruszania ze względu na porządek publiczny, bezpieczeństwo publiczne i zdrowie publiczne.

¹⁰ Np. w 2003 r. urodziło się w Polsce 351,1 tys. dzieci, podczas gdy w 1983 r. – 723,6 tys.

wynosił 1,1¹¹. Następne lata będą wskazywały dalszą tendencję spadkową. Gdyby tendencja ta utrzymywała się przez dłuższy czas, to każde kolejne pokolenie będzie o 40% mniej liczne od pokolenia rodziców. W wariancie względnie optymistycznym, do roku 2050 możliwy jest spadek ludności o 5,5 mln osób, natomiast wariant pesymistyczny przewiduje spadek liczby mieszkańców Polski nawet poniżej 30 mln.

Zarysowane zmiany sytuacji demograficznej w Polsce mogą zarówno dodatkowo się zintensyfikować ze względu na przemieszanie się Polaków na kontynencie europejskim, jak też w dalszej perspektywie mogą zahamować dzisiejsze migracje pracownicze. Warto w tym miejscu wskazać na wywołany sytuacją demograficzną proces przekształcania się Polski z kraju emigrantów na kraj imigrantów i na konieczność wypracowania oraz dostosowania adekwatnych form duszpasterstwa imigrantów w polskim Kościele¹².

3. EPOKA POSTPRZEMYSŁOWA

Polska diaspora w Europie w pierwszej dekadzie XXI wieku kształtowana jest coraz bardziej procesami globalizacji ekonomii i informatyzacji kultury kanalizowanymi dynamiką wieloaspektowo pojętej integracji¹³. Kończy się epoka przemysłowa, w której miejscem największej kumulacji kapitału były zakłady produkcyjne, a rozpoczyna się epoka postprzemysłowa, w której akumulacja kapitału występuje w tzw. twórczym sektorze gospodarki, opartym na innowacyjności i komunikacji. System produkcyjny, skrajnie zracjonalizowany i technokratyczny, połączony z buchalteryjnym uniformizmem i opiekuńczością socjalną w epoce postprzemysłowej, jest powoli wypierany przez samodzielne projekty gromadzące na czas swojej realizacji niezbędne środki intelektualno-finance oraz fachowców. Stałe miejsce pracy, właściwe dla epoki przemysłowej w globalizującej się gospodarce, zajmuje system oparty na projektach i krótkich kontraktach zadaniowych. Zjawisko przechodzenia od gospodarki przemysłowej do postprzemysłowej pociąga za sobą zmianę

¹¹ Dla porównania w 2003 r. współczynnik ten wynosił: w Turcji – 2,43; Irlandii – 1,98; Francji – 1,91; Szwecji – 1,71; Wielkiej Brytanii – 1,71; Niemczech – 1,37; Rosji – 1,32 i Ukrainie – 1,10.

¹² Por. W. N e c e l, *Duszpasterstwo imigrantów*, „Homo Dei” 76(2007), nr 2, s. 47-49.

¹³ J a n P a w e ł II, *Adhortacja Ecclesia in Europa*, nr 101: „[...] Samo zjawisko globalizacji wymaga otwarcia i współuczestnictwa, aby nie stało się źródłem wykluczenia i spychania na margines, ale raczej solidarnego udziału wszystkich w produkcji i wymianie dóbr”.

społeczeństwa przemysłowego na postprzemysłowe, zatem wymusza inne spojrzenie na to wszystko, co charakteryzuje ruchy migracyjne, a przez to wpływa na kształtowanie się środowisk polskiej diaspory na obszarze Europy i na rodzące się tam ich oczekiwania duszpasterskie.

Zjawisko migracji jako fenomen właściwy życiu człowieka na ziemi rządzi się swoimi prawami. Oprócz czynników długoterminowych, modelujących współczesną diasporę Polaków w Europie, trzeba wskazać czynniki, mające charakter chwilowy, jak choćby przeżywany kryzys gospodarki światowej i jego konsekwencja, jaką jest utrata miejsca pracy. Wystarczy przytoczyć za publikatorami np. wiadomość, że „w tym roku unijne bezrobocie wzrośnie z siedmiu do dziesięciu procent”; „z raportu Komisji Europejskiej wynika, że pracę straci 3,5 mln osób”; „na Wyspach Brytyjskich pogarszająca się sytuacja na rynku pracy powoduje już pierwsze niepokoje społeczne [...] doszło do fali strajków robotników, którzy protestowali przeciw zatrudnianiu obcokrajowców – brytyjskie posady dla Brytyjczyków”; „Rodziny z dziećmi zostają na Wyspach. Wyjeżdżają głównie osoby samotne”; „Rodacy z Wielkiej Brytanii szukają pracy w Norwegii”. Informacje te wyznaczają kierunki działania odpowiedzialnym za duszpasterstwo polskojęzyczne i w jakiejś mierze są sprawdzianem jego koniecznej mobilności w Europie.

III. INTEGRACJA KOŚCIELNA MIGRANTA ZASADĄ DUSZPASTERSTWA POLSKOJĘZycznego W EUROPIE

Polak, wstępując na europejski szlak migracyjny, staje na początku długiego procesu integracji¹⁴. Trudności adaptacyjne, charakterystyczne dla pierwszego okresu integracji, często potęgowane są obcością przyjmujących oraz nieprzystosowaniem struktur społecznych do przyjęcia „nowych”. Często również Kościół miejsca osiedlenia jest nieprzystosowany do budowania wielokulturowej społeczności parafii terytorialnej czy Kościoła diecezjalnego. Wyobcowanie i izolacja oraz prymitywne warunki zamieszkania w pierwszym okresie osiedlenia mogą na całe lata zepchnąć imigranta na margines życia społecznego i kościelnego¹⁵.

¹⁴ A. G e m b a l a, *Kilka refleksji na temat współczesnego rozumienia zjawiska migracji*, w: *Śladami współczesnego migranta w Niemczech*, red. W. Necel, S. Ochalski, B. Gembala, Pelplin 2005, s. 69-74.

¹⁵ Por. R. D z w o n k o w s k i, *Integracja emigrantów w przemówieniach Jana Pawła II*

Proces integracji prowadzi od pełnego poszanowania kulturowo-religijnej tożsamości migranta do integralnego wejścia w warunki nowego miejsca zamieszkania. Ze względu na złożoność jest on wieloaspektowy, a przede wszystkim wielopokoleniowy i nie realizuje się we wszystkich dziedzinach życia w jednakowym tempie. Odrębność kulturowo-religijna trwa najdłużej. Sięga ona „być” człowieka, jednocześnie tworzy niewidzialną dynamiczną nić wychowywania kolejnych pokoleń. Integracja społeczno-kulturalna migranta, pojmowana jako synergia wartości, wyraża się również w integracji kościelnej, poprzez pełny udział w życiu Kościoła lokalnego *ad quem* i parafii miejsca osiedlenia¹⁶.

Podstawową zasadą kierowniczą duszpasterstwa polskojęzycznego w Europie jest troska o odnalezienie się rodaka-emigranta w Kościele lokalnym miejsca zamieszkania dzięki możliwości pełnego korzystania z dóbr duchowych Kościoła, zwłaszcza ze słowa Bożego i sakramentów. Winna ona stać u podstaw wszystkich aspektów polskojęzycznego apostołatu w poszczególnych krajach Europy. Obowiązek zachowania własnej tożsamości kulturowej i współtworzenie wspólnoty wiary, nadziei i miłości w miejscu nowego zamieszkania są dwoma ostatecznie zbieżnymi nurtami procesu integracji kościelnej Polaka żyjącego poza granicami Ojczyzny. Dziedzictwo kulturowe wyniesione z Ojczyzny jest istotnym elementem integracji; nie ma ono charakteru statycznego, jest wartością, która pozwala wieloaspektowo wchodzić w życie Kościoła *ad quem*.

Wielokulturowość w Kościele staje się gwarancją poszanowania „inności” oraz barierą dla odradzających się pragnień zawłaszczenia. Kościół, jako ikona Trójcy Świętej, głosząc Orędzie Boga i wskazując ostateczne przeznaczenie człowieka, ma za zadanie ożywiać wiarę. Staje się on nie miejscem „przywłaszczania”, lecz źródłem otwarcia na „obcego” i „innego”. Chrześcijaństwo nie jest zobowiązaniem do myślenia o dominującej, jedynej i wyłącznej prawdzie, jest słowem nadziei kierowanym do jednostek i społeczeństw, uniemożliwiającym zamykanie się na przybysza. Odmienność, którą przynosi ze sobą obcy, nie jest czymś przejściowym, co dopiero teraz „przy nas” osiągnie doskonałość, wymusza ona uznanie komplementarnych odrębności,

do Polonii, w: *Papież Jan Paweł II a emigracja i Polonia 1978-1987*, red. R. Dzwonkowski, S. Kowalczyk, E. Walewander, Lublin 1991, s. 109-114.

¹⁶ EMCC 77: „[...] takie specyficzne duszpasterstwo wymaga otwarcia się na nowy świat i wysiłku do włączenia się weń, doprowadzając do pełnego uczestnictwa migrantów w życiu diecezjalnym”.

poszczególnych członków danej społeczności w Kościele. Wielkim zadaniem Kościoła jest ukazywanie społeczeństwu, że ich tożsamość nie może się rozwijać na drodze procesu kurczenia się, czyniąc z „obcego” kogoś, kogo można jedynie bronić, pozyskać albo zepchnąć na margines¹⁷.

Przyjmując doktrynę integracji społeczno-religijnej przybysza jako obowiązującą w polskojęzycznym duszpasterstwie w Europie, trzeba przyjąć, że nie ma „obcych” w Kościele, a zróżnicowanie kulturowo-językowe winno być wprzęgnięte w służbę Ewangelii. Niech historycy zajmą się badaniem przeszłości. Duszpasterze migrantów winni ją znać i doceniać, a przede wszystkim powinni wsłuchiwać się w aktualne potrzeby duchowe wiernych i starać się adekwatnie na nie odpowiadać, by nie tylko parafia terytorialna miejsca osiedlenia emigranta, ale i polskojęzyczne ośrodki duszpasterskie stawały się coraz bardziej „domem i szkołą komunii”¹⁸.

Zasada integracji społeczno-religijnej migranta jest nadrzędna dla duszpasterstwa polskojęzycznego zarówno wobec osób, które na stałe wyjechały z Polski, jak i tych, które są na czasowych kontraktach przy realizacji poszczególnych projektów lub ich pobyt poza granicami kraju podyktowany jest pracami sezonowymi czy studiami. W żadnym wypadku nie wolno z tych osób tworzyć pseudowspólnot zamkniętych na innych czy na miejscowy Kościół. Zasada integracji daje duszpasterzowi polskojęzycznych środowisk w Europie szansę ukazywania powszechności Kościoła, przeżywanej wciąż na nowo w duchu Pięćdziesiątnicy, oraz budowania wielokulturowej wspólnoty wiary, nadziei i miłości.

IV. KAPELAN/MISJONARZ POLSKOJĘZycznych OŚRODKÓW DUSZPASTERSKICH I KANONICZNE STRUKTURY POSŁUGI NA RZECZ POLAKÓW NA OBCZYŻNIE

Tak przed włączeniem Polski do Unii, jak i dzisiaj w duszpasterstwie polskojęzycznym w Europie istotną rolę odgrywa sam duszpasterz, kapelan/misjonarz Polaków na obczyźnie. Śledząc historię polskiej emigracji oraz analizując dzieje duszpasterstwa polskojęzycznego w Europie, łatwo zauwa-

¹⁷ Por. W. N e c e l, *Wokół zasad duszpasterstwa na rzecz Polaków na obczyźnie*, „Collectanea Theologica” 77(2007), nr 4, s. 205-216.

¹⁸ J a n P a w e ł II, List apostolski *Nuovo milenio ineunte*, Poznań 2001, nr 43.

żyć, że model duszpasterstwa, wypracowany w kontekście specyfiki polskiej emigracji, jest modelem kroczenia rodzimego kapłana, diecezjalnego bądź zakonnego, śladami mickiewiczowskiego tułacza i sienkiewiczowskiego pielgrzyma. Dlatego też trzeba pamiętać, że to najpierw sam kapelan/misjonarz polskich emigrantów staje się „emigrantem wśród emigrantów”.

Kapelanem/misjonarzem Polaków na obczyźnie najczęściej jest kapłan diecezjalny lub zakonny, pochodzi z Polski, który zna nie tylko język polski, ale również polską kulturę i mentalność oraz specyfikę polskiej religijności. Kierując polskojęzycznymi ośrodkami duszpasterskimi, wie, że celem specjalistycznego apostołatu na rzecz Polaków żyjących w diasporze w Europie, nie jest ani budowa polskiego getta kulturowo-językowego¹⁹, ani proste przeszczepianie polskich form duszpasterskich na tereny innych Kościołów lokalnych czy parafii terytorialnych²⁰. Jest on swoistym pomostem, interkulturowym łącznikiem między rodzimą kulturą migranta a kulturą przyjmującego go środowiska oraz między Kościołem pochodzenia migranta i Kościołem lokalnym aktualnego miejsca jego zamieszkania. Pełniąc rolę służebną wobec migrantów, duszpasterz polskich środowisk polonijnych w Europie stoi na straży ich tożsamości etnicznej, kulturowej, językowej i religijnej, a równocześnie wystrzega się tworzenia getta. Duszpasterz polskojęzyczny rozumie swoją rolę jako służbę Polakom żyjącym na obczyźnie, realizowaną jako apostołat „dla nich, z nimi i wśród nich”. W duchu poszanowania inności oraz dialogu duszpasterz wprowadza powierzonych sobie wiernych w życie Kościoła osiedlenia oraz w kulturę lokalną. Tak wyznaczony fundament wielokulturowości stawia przed Kościołami lokalnym wyzwanie rzeczywistej kościelnej integracji imigrantów, których przyjmują i z którymi tworzą jeden jedyny katolicki Kościół²¹.

W Europie proces otwierania się Kościoła lokalnego i parafii terytorialnej na powszechność i masowość ruchów migracyjnych wymaga wypracowania odpowiednich struktur duszpasterstwa etnicznego, dopasowanych do postępującego procesu integracji imigrantów. W tym procesie parafia terytorialna winna zmieniać swój charakter z monokulturowego na wielokulturowy²².

¹⁹ Por. Sekretariat der Deutschen Bischofskonferenz, *Eine Kirche in vielen Sprachen und Völkern*, Bonn 2003, nr 4.1: „[...] kann ein perpetuierter Gaststatus im fremden Land überwunden werden”.

²⁰ Por. EMCC 44-48.

²¹ Por. tamże, nr 90 i 93.

²² Por. tamże, nr 78-100.

Wśród instrumentów duszpasterskich apostołatu migracyjnego, proponowanych przez *Erga migrantes*, na pierwszym miejscu znajduje się *missio cum cura animarum*, a później kolejno: „parafia personalna etno-językowa lub danego obrządku, parafia terytorialna z misją etno-językową lub obrządku” i „duszpasterstwo etno-językowe na określonym terytorium”²³. Struktury te odnajdujemy we współczesnym duszpasterstwie polskojęzycznym w Europie, częstotliwość występowania poszczególnych rozwiązań różnicuje się w zależności od historii polskiej emigracji w danym państwie czy regionie. Przyjęte rozwiązania aktualizowane są w umowach zawieranych między Konferencją Episkopatu Polski i konferencją episkopatu danego kraju, umowach bilateralnych między zainteresowanymi ordynariuszami diecezjalnymi, a także między zainteresowanymi biskupami a wyższymi przełożonymi instytutów życia konsekrowanego lub stowarzyszeń apostołskich.

V. PROBLEMY SZCZEGÓŁOWE

Istotnym problemem polskojęzycznego duszpasterstwa w Europie jest systematyczne budowanie zaplecza dla formowania i przygotowywania kapłanów diecezjalnych i zakonnych do pracy w duszpasterstwie emigracyjnym. Benedykt XVI w przemówieniu do duchowieństwa 25 maja 2006 r. w archikatedrze warszawskiej wskazał, że wobec emigracji Polaków z ojczyzny Kościół Polski nie może być obojętny: „Trzeba, aby wyjeżdżającym towarzyszyli kapłani, którzy w łączności z lokalnymi Kościołami podejmą pracę duszpasterską wśród emigracji”. W tym samym wystąpieniu Ojciec św. apelował: „Kapłani polscy, nie bójcie się opuścić wasz bezpieczny i znany świat, by służyć tam, gdzie brak kapłanów [...]”²⁴.

Dla istniejących wspólnot polskojęzycznych ośrodków duszpasterskich mobilność Polaków wewnątrz Europy niesie wielorakie wyzwania. Są one podyktowane ewangeliczną koniecznością otwarcia się na nowych, przyjmowania ich i dzielenia się z nimi doświadczanym dobrem, a przede wszystkim słowem Bożym i sakramentami. W procesie tym ważna jest troska o tych, którzy już od lat korzystają z takiej formy apostołatu, o polskich emigrantów z drugiego i dalszych pokoleń, ale również o tych, którzy po wejściu Polski

²³ Tamże, nr 91-92.

²⁴ Przemówienie Benedykta XVI podczas spotkania z duchowieństwem, w: B e n e d y k t XVI, *Trwajcie mocni w wierze*, Kraków 2006, s. 29.

do Unii Europejskiej i Strefy Schengen coraz częściej i w większej liczbie pojawiają się na niedzielnych Eucharystiach czy na innych spotkaniach. Otwarcie to wymaga często wielkiego wysiłku duchowego od „starych” wiernych danego ośrodka i od samych duszpasterzy. Nowo przybyli, niezależnie od swego „imigracyjnego statusu”, jako uczniowie Chrystusa powinni odnaleźć w polskojęzycznych ośrodkach duszpasterskich „swoją” wspólnotę i wsparcie zarówno dla siebie, jak i swego małżeństwa i rodziny. Wyzwania te, analizowane i podejmowane przez kapelanów/misjonarzy polskojęzycznych ośrodków duszpasterskich, powinny brać pod uwagę tak stopień integracji kościelnej korzystających z posługi danego ośrodka, jak i zdolność do sprośtania nowym zadaniom wobec zmieniających się warunków czasu, miejsca i osób²⁵, by polscy imigranci wraz ze swoimi rodzinami wszędzie w Kościele znajdowali swoją ojczyznę²⁶.

Źle by się stało, gdyby w polskojęzycznym duszpasterstwie funkcjonującym na terenie Europy przyjęto tezę, że jego struktury i organizacja skryształizowane przed 1 maja 2004 r. odpowiadają w pełni współczesnym duszpasterskim potrzebom polskiej diaspory w Europie. Zjawisko ruchliwości Polaków jako obywateli Unii Europejskiej ma podstawy prawne, które bezsprzecznie wpływają na jego dynamikę i kierunki. Wydaje się, że przy zastosowaniu hermeneutyki ciągłości należy podjąć refleksję o wykorzystaniu prawno-pastoralnych instrumentów instrukcji *Erga migrantes*, o względnej trwałości struktur duszpasterstwa polskojęzycznego i o stałej gotowości do organizowania nowych punktów duszpasterskich, przy jednoczesnym wymogu zamykania już istniejących, nawet tych, które w przeszłości były wzorcowe. Warto pamiętać, że wskazane w *Erga migrantes* rozwiązania duszpasterskie mają charakter egzemplifikatywny. Troska o dobro duchowe emigrantów wymaga, by biskup miejsca i proboszcz parafii terytorialnej wykorzystali wszelkie pomoce i rozwiązania również pozakanoniczne (*anche senza specifiche istituzioni canoniche*), które w konkretnych sytuacjach wydają się duszpastersko skuteczne²⁷. Wyzwaniem na przyszłość (*la sfida del futuro*) jest wypracowanie możliwie trwałych struktur duszpasterstwa polskojęzycznego, które będą zdolne permanentnie dopasowywać się do zmienności i żywiołowości zjawiska polskiej migracji oraz będą uwzględniały stopień kościelnej

²⁵ Por. Dekret o pasterskich zadaniach biskupów w Kościele *Christus Dominus*, nr 18.

²⁶ Por. W. N e c e l, *Udział Polski w procesie integracji Europy*, s. 78.

²⁷ EMCC 91-92.

integracji imigrantów. Powinny być one kompatybilne ze strukturami duszpasterskimi Kościoła lokalnego²⁸.

Analizując szczegółowo problemy polskojęzycznego duszpasterstwa w Europie, pilnego pochylenia się i refleksji wymaga apostołat na rzecz małżeństw i rodzin polskich emigrantów, prowadzony w parafiach pochodzenia oraz w ośrodkach duszpasterstwa polskojęzycznego. Wspólnym mianownikiem proponowanej refleksji winno być przesłanie Benedykta XVI z 15 maja 2008 r., skierowane do uczestników plenarnej sesji Papieskiej Rady ds. Duszpasterstwa Migrantów i Podróżujących: „Trzeba odważnie i wytrwale bronić rodziny migrantów”²⁹; oraz wygłoszone w czasie pielgrzymki po Polsce w dniu 25 maja 2006 r.: „Dzisiaj Kościół stoi przed wielkim wyzwaniem, jakim jest duszpasterska troska o wiernych, którzy opuścili Polskę [...]. Jest to zjawisko o ogromnej skali. Gdy rodziny są przez to rozdzielone, gdy rwą się więzy społeczne. Kościół nie może być obojętny”³⁰.

O dramatach i cierpieniach małżeństw i rodzin dotkniętych zjawiskiem migracji, świadczą chociażby pojawiające się coraz częściej informacje, między innymi o ich podziałach i rozpadzie, o rosnącej w Polsce liczbie eurosierot oraz „wirtualnych rodzicach” wypełniających funkcje wychowawcze wobec swoich dzieci³¹ „telefonicznie” czy też „internetowo”. Szczególna rola przypada tu zarówno biskupowi lokalnemu i proboszczowi parafii pochodzenia emigrantów, jak również biskupowi i proboszczowi parafii, na terenie których oni zatrzymują się i osiedlają. Każdy człowiek, nawet żyjący w rodzinie i małżeństwie, ma prawo do migracji. Jednakże małżonkowie mają obowiązek tworzyć wspólnotę życia, a „rodzina ma prawo istnieć i rozwijać się jako rodzina”³². Ważne jest przygotowanie do wyjazdu, między innymi poprzez poznanie się z siatką polskojęzycznych ośrodków duszpasterskich w miejscu planowanego osiedlenia. Wyjeżdżający powinni być przygotowani na spotkanie z szeroko pojętą „innością” Kościoła miejsca zatrzymania, która w żadnym wypadku nie pozwala na wartościowanie swojej i obcej duchowo-

²⁸ Tamże, nr 90.

²⁹ B e n e d y k t XVI, *Trzeba odważnie i wytrwale bronić rodziny migrantów*, „L'Osservatore Romano” (pl) 29(2008), nr 6, s. 42-43.

³⁰ Przemówienie Benedykta XVI podczas spotkania z duchowieństwem, w: B e n e d y k t XVI, *Trwajcie mocni w wierze*, s. 29.

³¹ Por. E. W i n n i c k a, *Eurosieroty*, „Polityka” z 17 listopada 2007, s. 34-40; *Szokujący raport: migranci porzucają swoje dzieci*, Dziennik „Polska” z 25 lipca 2008.

³² *Karta Praw Rodziny*, art. 6.

ści³³. Powinni wiedzieć, że z chwilą stałego czy tymczasowego zamieszkania zostają włączeni w życie parafii terytorialnej i Kościoła lokalnego³⁴, a koniecznym warunkiem integracji kościelnej³⁵ jest zarówno uszanowanie i pielęgnowanie własnej tożsamości kulturowo-religijnej, jak i otwarcie się na duchowość Kościoła nowego miejsca zamieszkania³⁶. W ramach podejmowanych obowiązków pasterskich biskup Kościoła lokalnego i proboszcz parafii mają obowiązek zwracać uwagę samotnie wyjeżdżającym kobietom na problemy, z jakimi mogą się spotkać na emigracji. Powinny one być świadome, że często pozbawione elementarnych praw, będą przyjmowane do pracy „na czarno”, jako niewykwalifikowana siła robocza, a nierzadko staną wobec smutnego procederu, jakim jest „handel ludźmi”³⁷. W duszpasterskim przygotowaniu małżeństwa i rodziny do migracji trzeba również zwrócić uwagę na to, czy migracja jednego z małżonków już w samym zamiarze nie jest sposobem na porzucenie sakramentalnego małżeństwa i chrześcijańskiej rodziny.

W polskojęzycznym duszpasterstwie w Europie, idąc śladem doświadczenia duszpasterskiego i instrukcji *Erga migrantem*, trzeba mocno zaakcentować rolę laikatu, którego działalność winna wspierać biskupa Kościoła lokalnego, proboszcza terytorialnej parafii i kapelana/misjonarza migrantów. W tym celu konieczna wydaje się specjalistyczna formacja, przygotowująca świeckich do świadczenia wielorakiej i wieloaspektowej pomocy niesionej nowo przybyłym, rozumiana jednakowo przez obie strony, jako przede wszystkim specyficzne świadectwo życia chrześcijańskiego³⁸. Diakonia laikatu wobec nowo przybyłych emigrantów z Polski jest istotnym ogniwem w tworzeniu ewangelicznej „kultury przyjmowania” obcych i otwartości na ich „inność”³⁹. Świeccy wspólnoty przyjmującej winni odnosić się do imigrantów z troską o zachowanie ich podstawowych praw, w tym prawa do pracy i sprawiedliwego wynagrodzenia⁴⁰. Winni być szczególnie gotowi nieść pomoc przybyłym w za-

³³ Por. EMCC 39-43.

³⁴ Por. KPK kan. 107 § 1-2.

³⁵ Por. EMCC 90.

³⁶ Tamże, nr 70-71; por. J. R a t z i n g e r, *Europa – jej duchowe podstawy wczoraj, dziś i jutro*, „Niedziela”. Dodatek Akademicki nr 14 z 14 października 2001, s. IV.

³⁷ Por. EMCC 5; Pontificio Consiglio della Pastorale per i Migranti e gli Itineranti, *Orientamenti per la pastorale della strada*, Città del Vaticano 2007, nr 85-115.

³⁸ Por. J a n P a w e ł II, Adhortacja *Pastores gregis*, nr 51; EMCC 88.

³⁹ J a n P a w e ł II, Adhortacja *Ecclesia in Europa*, nr 101 i 103.

⁴⁰ EMCC 39; por. J a n P a w e ł II, Encyklika *Laborem exercens*, nr 23.

kresie załatwiania spraw związanych z pierwszym okresem osiedlenia⁴¹ oraz w rozwiązywaniu problemów na polu socjalnym i charytatywnym⁴². Diakonia świeckich nabiera szczególnego charakteru, gdy wypełnia posługę wobec chorych polskich imigrantów, pomaga osobom starszym i nieradzącym sobie w nowych warunkach zamieszkania, gdy animuje kręgi rodzin emigracyjnych, udziela pomocy w procesie łączenia małżeństw i rodzin rozdzielonych migracją. Przygotowani przedstawiciele laikatu mogą podejmować prace w katolickich ośrodkach poradnictwa rodzinnego i małżeńskiego, powstających przy polskich misjach, kreować i ożywiać kontakty między młodzieżą imigracyjną a miejscową oraz animować relacje imigrantów z miejscową wspólnotą parafialną⁴³. W wypełnianiu zadań laikatu wobec przybyszów mogą być pomocne również stowarzyszenia świeckich i katolickie ruchy odnowy, grupy modlitewne i parafialne grupy charytatywne, a także udział w pracach parafialnych i diecezjalnych rad duszpasterskich⁴⁴.

*

Współczesne duszpasterstwo polskojęzyczne w Europie wyrasta z tradycji duszpasterstwa Polaków na obczyźnie i korzysta ze struktur wypracowanych na przestrzeni czasu. Po włączeniu Polski w struktury Unii Europejskiej stanęło wobec nowych wyzwań, a dynamizowane wskazaniem instrukcją Papieskiej Rady ds. Migrantów i Podróżujących *Erga migrantes caritas Christi* stara się dać odpowiedź na potrzeby duchowe polskich emigrantów. Wśród czynników, które kształtują współczesne ruchy emigracyjne Polaków w Europie, trzeba wyróżnić posiadanie obywatelstwa Unii Europejskiej, sytuację demograficzną w Polsce oraz sytuację na rynku pracy i kształtowanie się społeczeństwa postprzemysłowego. Zasadą apostołatu na rzecz polskich emigrantów jest kościelna integracja, a celem – włączenie ich w struktury Kościoła lokalnego i parafii terytorialnej miejsca zamieszkania. Najistotniejszym elementem troski Kościoła w Polsce jest systematyczne przygotowywanie duszpasterzy emigracyjnych i dopasowywanie struktur duszpasterstwa do wciąż zmieniających się potrzeb i stopnia integracji korzystających z pol-

⁴¹ EMCC 42.

⁴² Tamże, nr 86.

⁴³ Tamże, nr 87.

⁴⁴ Tamże, nr 86.

skojęzycznych ośrodków duszpasterskich. Do szczególnych zadań apostołatu na rzecz polskich emigrantów w Europie należy szeroko pojęta troska o małżeństwa i rodziny oraz zaangażowanie laikatu w posługę Kościoła.

Instrukcja *Erga migrantes* otwiera nowy rozdział w polskojęzycznym duszpasterstwie w Europie prowadzonym po roku 2004. Wszelkie apostołskie posługiwanie winno być prowadzone „dla” migrantów i „z” nimi i „wśród” nich w ramach struktur Kościoła terytorialnego ich miejsca osiedlenia czy zamieszkania, tak, by – jak prosił Sługa Boży kard. August Hlond – „żaden Polak nie zagubił się na obczyźnie”⁴⁵.

AUS DER THEMATIK DER POLNISCHSPRECHENDEN SEELSORGE IN EUROPA

Z u s a m m e n f a s s u n g

Seit Mai 2004 werden Probleme der Migrantenseelsorge in Europa sowohl im Kontext der Mitgliedschaft Polens in Strukturen der Europäischen Union als auch im Kontext der Sendung und Dispositionen der Instruktion vom Päpstlichen Rat für die Seelsorge der Migranten und Reisenden *Erga migrantes caritas Christi* vom Mai 2004 behandelt. Das Migrationsbild wird durch Beweggründe der Ausreise aus Polen gestaltet. Es können drei Faktoren genannt werden, die langfristig gegenwärtige polnischsprachige Milieus (und dadurch auch polnischsprachige Seelsorge) in Europa gestalten. Zu diesen Faktoren gehören: der Erwerb von polnischen Bürgern der EU Bürgerschaft, die polnische demographische Situation und die Dynamik der postindustriellen Epoche. Der Grundsatz der Seelsorge für Polen, die in einem fremden Land leben ist die kirchliche Integration. Durch diesen Grundsatz geleitet versorgen Seelsorger in polnischsprachigen Seelsorgezentren sowohl „alte” Migranten der zweiten und folgenden Generationen als auch diejenigen, die erst nach 2004 sich in den historischen Strom der polnischen Migration eingeschlossen haben. In den gegenwärtigen Problemen der polnischsprachigen Seelsorge soll besonders die Seelsorge der Ehen, Familien und Probleme der „Eurowaisen” behandelt werden. Angesichts sich zeichneter Absenz der Priester, die gern in der Seelsorge für die polnische Diaspora in Europa arbeiten würden, sollten schon jetzt Leihen für die Einschaltung in die Sorge der Kirche um Polen in der Fremde vorbereiten werden.

Słowa kluczowe: Polacy na obczyźnie, obywatelstwo unijne, duszpasterstwo polskojęzyczne w Europie.

⁴⁵ Przemówienie wigilijne przez radio watykańskie, w: A. H l o n d, *Dzieła. Nauczanie 1897-1948*, red. J. Konieczny, t. I, Toruń 2003, s. 845.

Schlüsselwörter: Polen im Ausland, EU-Staatsgehörigkeit, polnischsprechende Seelsorge in Europa.

Key words: Poles in exile, UE citizenship, Polish chaplaincy in Europe.